

Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om styrning och led- ning av fritidshemmet

Förord

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:xx) om styrning och ledning av fritidshemmet är rekommendationer om hur huvudmän och rektorer kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i de bestämmelser som styr fritidshemmet. Syftet med råden är att underlätta och ge vägledning när det gäller styrning och ledning av fritidshemmet. I ledningsansvaret ingår att organisera verksamheten och se till att fritidshemmet har de resurser som krävs för att uppnå de nationella målen.

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:39) om fritidshem har upphört att gälla.

Dessa allmänna råd om styrning och ledning av fritidshemmet med kommentarer riktar sig till rektorn och huvudmannen. De allmänna råden ska ge stöd i deras arbete med att skapa förutsättningar för fritidshemmet att bedriva en undervisning av god kvalitet.

Peter Fredriksson

Generaldirektör

Innehåll

Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om styrning och ledning av fritidshemmet	1
Förord	1
Innehåll	Fel! Bokmärket är inte definierat.
Inledning.....	Fel! Bokmärket är inte definierat.
Kort om fritidshemmets uppdrag	Fel! Bokmärket är inte definierat.
1 Huvudmannens och rektorns styrning och ledning	8
2 Rektorns pedagogiska ledarskap	14
Referenser.....	20

Inledning

Vad de allmänna råden handlar om

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:xx) om styrning och ledning av fritidshemmet är rekommendationer om hur huvudmän och rektorer kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i de bestämmelser som styr fritidshemmet. De allmänna råden behandlar huvudmannens och rektorns arbete med att ge förutsättningar för fritidshemmet att bedriva en undervisning av god kvalitet.

De allmänna råden har koppling till huvudmannens ansvar för att utbildningen genomförs i enlighet med de författningar som gäller.¹ Huvudmannen ska se till att rektorer, lärare och övrig personal får de förutsättningar som behövs för att uppfylla författningarnas krav när det gäller utbildningens syfte för fritidshemmet.

Vilka de allmänna råden vänder sig till

De allmänna råden om styrning och ledning av fritidshemmet riktar sig till huvudmän och rektorer för fritidshem.² Det är huvudmannen som har det övergripande ansvaret för att utbildningen genomförs i enlighet med de bestämmelser som gäller för verksamheten.³ Huvudmannen ska ge rektorn förutsättningar att utföra sitt uppdrag. Därför vänder sig flera råd till huvudmannen. Det finns också råd som vänder sig direkt till rektorn.⁴

Hur materialet är strukturerat

Den här publikationen inleds med en kort beskrivning av fritidshemmets uppdrag. Publikationen är indelad i två avsnitt. Avsnitten kommer i följande ordning:

1. Huvudmannens och rektorns styrning och ledning
2. Rektorns pedagogiska ledarskap

Varje avsnitt är i sin tur indelat i tre delar: aktuella bestämmelser, återgivande av de kungjorda allmänna råden och kommentarer.

¹ 2 kap. 8 § skollagen (2010:800).

² I de fall där fritidshemmet inte är kopplat till en förskole- eller skolenhet kan det handla om en person med en annan typ av chefsbefattning än rektor.

³ 2 kap. 8 § skollagen (2010:800).

⁴ 2 kap. 9–10 §§ skollagen (2010:800).

Aktuella bestämmelser

Varje avsnitt inleds med en hänvisning till de bestämmelser som avsnittets allmänna råd grundar sig på. Skolverkets allmänna råd utgår alltid från en eller flera bestämmelser. Dessa allmänna råd grundar sig på bestämmelser i skollagen (2010:800) samt läroplanerna för grundskolan, specialskolan och sameskolan.⁵ Fritidshemmets verksamhet omfattas av dessa läroplaner.

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd kungörs Skolverkets författningssamling (SKOLFS). De är rekommendationer om hur huvudmän och rektorer kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i bestämmelserna. Allmänna råd syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och till att främja en enhetlig rättstillämpning. Råden bör alltså följas om inte de som råden riktar sig till handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.

Kommentarer

Kommentarerna ska göra det lättare att förstå och tillämpa de allmänna råden. Kommentarerna ska ses som ett stöd vid tillämpningen av råden.

Hur begrepp används i materialet

I det här materialet används nedanstående begrepp med följande innebörd:

Annan personal i fritidshemmet avser personal som får finnas i undervisningen i fritidshemmet med sådan utbildning eller erfarenhet att elevernas utveckling och lärande främjas.⁶

Fritidshem syftar på fritidshem som drivs av antingen en offentlig eller enskild huvudman.

Huvudman syftar på såväl offentliga som enskilda huvudmän för fritidshem.

Lärare i fritidshem avser den lärare som har lärarlegitimation med behörighet för fritidshemmet och som ansvarar för undervisning i fritidshemmet.⁷

⁵ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

⁶ 2 kap. 14 § skollagen.

⁷ 2 kap. 13 § skollagen (2010:800).

Läroplan avser i materialet förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall. Utbildning i fritidshemmet omfattas inte av förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan.⁸ För elever i grundsärskolan som går i fritidshem tillämpas förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Personal i fritidshemmet avser lärare i fritidshem och annan personal.

Skola avser de skolformer som fritidshemmet ska komplettera, det vill säga förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan och särskilda utbildningsformer som skolplikt kan fullgöras i.⁹

Undervisning i materialet utgår från definitionen av begreppet undervisning i skollagen och från fjärde delen i de läroplaner som gäller för fritidshemmet.¹⁰ Begreppet undervisning ska ges en vid tolkning i fritidshemmet där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.

⁸ Grundsärskolan byter namn till anpassad grundskola den 2 juli 2023. Ändring i detta allmänna råd med kommentarer sker innan de träder i kraft.

⁹ 1 kap. 1 § och 14 kap. 2 § skollagen.

¹⁰ 1 kap. 3 § skollagen, del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall samt del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Kort om fritidshemmets uppdrag

Fritidshemmet och skollagen

Fritidshemmet är en del av skolväsendet. Fritidshemmet regleras särskilt i 14 kap. skollagen men omfattas också av många bestämmelser i 1–6 kap. skollagen. Av 14 kap. 2 § skollagen framgår att fritidshemmet kompletterar utbildningen i förskoleklassen, grundskolan, anpassade grundskolan, specialskolan, sameskolan och särskilda utbildningsformer som skolplikten kan fullgöras i. Där anges också att fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem en meningsfull fritid och rekreation. Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov. Slutligen anges i samma bestämmelse att fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.

En målstyrd verksamhet

I fritidshemmet ska personalen arbeta mot de mål som styr verksamhet. I läroplanens fjärde del förtydligas syftet med undervisningen i fritidshemmet de förmågor som eleverna ska ges möjlighet att utveckla samt vilket centralt innehåll som undervisningen ska behandla.

Rektorn ansvarar för att personalen planerar och genomför verksamheten med utgångspunkt i uppdraget som det formuleras i skollagen och i läroplanen.

Undervisningen i fritidshemmet kompletterar förskoleklassen och skolan genom att lärandet i högre grad ska vara situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgå från elevernas behov, intressen och initiativ. Undervisningen i fritidshemmet ska komplettera förskoleklassen och skolan även genom att erbjuda eleverna rekreation och vila för hälsa och välbefinnande. I undervisningen ska eleverna erbjudas en variation av arbets sätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande.¹¹

Eleverna behöver erbjudas en balans mellan aktivitet, rekreation och vila. Vad som är rekreation och vila är olika för eleverna. Det kan till exempel vara att leka, skapa, läsa en bok eller att få röra på sig. Tillgång till olika miljöer och aktiviteter i fritidshemmet gör det möjligt för elever att få rekreation och vila på sina egna sätt.¹²

¹¹ Utdrag ur förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, s. 25, utdrag ur förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, s. 26, och utdrag ur förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, s. 26.

¹² Skolverket 2022, Fritidshemmet – Ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del, s. 11.

Kvalitet i fritidshemmet

Det är viktigt att huvudmannen, rektorn och personalen i fritidshemmet är förtrogna med fritidshemmets uppdrag för att kunna planera och utveckla utbildningen. När personalen planerar verksamheten ska de utgå från uppdraget som det formuleras i skollagen och i läroplanen, samt utifrån en inventering av den aktuella elevgruppens behov och intressen.

Utveckling mot målen handlar om hur fritidshemmet i undervisningen lyckas med uppdraget att ge eleverna möjligheter att lära sig det som anges i läroplanen. Det innebär att få syn på hur verksamheten uppfyller läroplanens intentioner.

UTKAST

1. Huvudmannens och rektorns styrning och ledning

Aktuella bestämmelser

De allmänna råden som kommenteras i det här avsnittet utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.¹³

Allmänna råd

I Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:xx) om fritidshem finns följande allmänna råd i avsnittet *1 Huvudmannens och rektorns styrning och ledning*.

Huvudmannen och rektorn bör

1. se till att eleverna har tillgång till ändamålsenliga lokaler och utemiljöer som möjliggör en varierad pedagogisk verksamhet samt stödjer elevernas lärande och utveckling såväl enskilt som i grupp, samt
2. utforma kompetensutvecklingsinsatser för personalen i fritidshemmet utifrån en kartläggning och analys av verksamhetens behov i förhållande till fritidshemmets specifika uppdrag,

Huvudmannen bör

3. föra en dialog med rektorn om personaltäthet, storlek och sammansättning av elevgrupperna i fritidshemmet i förhållande till fritidshemmets specifika uppdrag och fördelningen av resurser,
4. se till att rektorn ges förutsättningar för att ha inblick i och kunskap om det dagliga arbetet i fritidshemmet för att kunna bedriva ett aktivt och nära ledarskap
5. ha en planering för kompetensförsörjning så att elevernas rätt till undervisning kan tillgodoses av lärare i fritidshem, samt

¹³ 2 kap. 8b §, 9 §, 13–15 §§ och 34 §, 14 kap. 2 och 9 §§ skollagen, del 4 fritidshemmet samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, del 4 fritidshemmet samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall samt del 4 fritidshemmet samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

6. ha en modell för resursfördelning som tar hänsyn till de lokala förutsättningarna och behoven i olika fritidshem, såsom
 - socioekonomiska förhållanden,
 - elevernas ålder,
 - personalens kompetens,
 - lokalernas och utemiljöns utformning,
 - elever med annat modersmål än svenska,
 - elever i behov av särskilt stöd, samt
 - elevgruppens sammansättning och storlek.

Kommentarer

Det här avsnittet handlar om hur huvudman och rektor kan arbeta med styrning och ledning av fritidshemmet.

Lokaler och utemiljöer (det allmänna rådet 1)

Miljöns utformning har betydelse för elevernas möjligheter att utvecklas. En av grundförutsättningarna för kvalitet i fritidshemmets verksamhet är att lokalerna är dimensionerade i relation till antalet elever. Huvudmannen och rektorn ansvarar för att se till att fritidshemmets lokaler och utemiljöer ger utrymme för olika typer av aktiviteter. Inför större beslut som påverkar elevernas tillgång till lokaler och utemiljöer är det viktigt att huvudmannen och rektorn genomför en mer långtgående och omfattande prövning av barnens bästa.¹⁴

En god miljö i fritidshemmet är anpassad till elevgruppens storlek och behov samt skapar förutsättningar för en kreativ och stimulerande verksamhet. Det betyder att eleverna får vara med och påverka miljön utifrån sina egna behov, intressen och erfarenheter, vilket ger utrymme för både livliga och mer stillsamma aktiviteter i större eller mindre grupper. I fritidshemmets lokaler bör det vara möjligt att arbeta i projekt över tid och att spara pågående arbeten. Det är också viktigt att det finns avgränsade platser både inomhus och utomhus där ljudnivån kan hållas låg så att eleverna ges möjlighet till vila, läsning och umgänge under lugna former.¹⁵

För att ta reda på om fritidshemmets lokaler och utemiljöer möjliggör en variation av arbetssätt och uttrycksformer kan huvudmannen, följa upp tillgången till en god

¹⁴ 1 kap. 10 § skollagen. Barnombudsmannen, ”Prövning av barnets bästa, Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner”.

¹⁵ Skolinspektionen, 2010, *Kvalitet i fritidshem*, Kvalitetsgranskning, s. 30.

miljö i fritidshemmet. I samråd med rektorn kan huvudmannen analysera, planera och genomföra förbättringsåtgärder eller säkerställa att goda lärmiljöer bibehålls. Vid nybyggnation och renovering kan huvudmannen utgå från de behov som identifierats när det gäller ändamålsenliga lokaler för fritidshemmet.¹⁶ I detta kan även behoven av ändamålsenliga utemiljöer ingå.

Om fritidshemmet, förskoleklass och skolan delar lokaler bör rektorn ta hänsyn till alla verksamheters behov vid en genomgång av hur lokalerna kan utformas på ett ändamålsenligt sätt.

Kompetensutveckling för personalen (det allmänna rådet 2)

Enligt skollagen ska huvudmannen se till att personalen ges möjlighet till kompetensutveckling.¹⁷ För att kunna tillhandahålla lämplig kompetensutveckling i förhållande till fritidshemmets uppdrag och behov är det nödvändigt att huvudmannen fortlöpande kartlägger och analyserar behovet av kompetensutveckling i nära samarbete med verksamheternas ledning och personal. Det är viktigt att kompetensutvecklingen utgår från behoven i det enskilda fritidshemmet samt från forskning och beprövad erfarenhet, för att på så sätt kunna bidra till en långsiktig och hållbar kvalitetsutveckling i verksamheten.

I de läroplaner som gäller för fritidshemmet anges att det är rektorn som ansvarar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att kunna utföra sina uppgifter professionellt.¹⁸ Det är viktigt att personalen i fritidshemmet får förutsättningar att utveckla sina kunskaper om och reflektera över det som är specifikt för fritidshemmet. Utifrån en kontinuerlig kartläggning och analys av fritidshemmets behov kan rektorn se till att personalen i fritidshemmet får den kompetensutveckling som utgår från just fritidshemmets uppdrag och behov. Viss verksamhetsutveckling är gemensam för skolan, förskoleklassen och fritidshemmet, och där kan rektorn utforma gemensamma kompetensutvecklingsinsatser.

¹⁶ SOU 2020:34 Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg. Forskningsöversikt bilaga 5, s. 510.

¹⁷ 2 kap. 34 § skollagen.

¹⁸ Avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Dialog om personaltäthet samt elevgruppernas sammansättning och storlek (det allmänna rådet 3)

Det är huvudmannen som har det övergripande ansvaret för kvaliteten i fritidshemmet och därmed också för att fördela resurser i förhållande till de olika behov som finns i varje fritidshem.¹⁹ I samband med resursfördelningen är det viktigt att huvudmannen inhämtar information från rektorn om vad som är lämplig personaltäthet samt lämpliga gruppstorlekar och gruppsammansättningar med hänsyn till lokalernas storlek och utformning, personalens kompetens samt elevernas ålder och behov.

Huvudmannen bör följa utvecklingen när det gäller gruppstorlek och gruppsammansättning i rektorns organisation. Huvudmannen kan exempelvis följa upp hur personaltätheten och elevgruppernas sammansättning och storlek påverkar kvaliteten i fritidshemmet.²⁰ Huvudmannen kan också följa upp utvecklingen av gruppstorlekar i dialog med rektorn.

Rektorns inblick i och kunskap om arbetet (det allmänna rådet 4)

Det är rektorn som ansvarar för att leda och samordna det pedagogiska arbetet i fritidshemmet.²¹ Som rektor får bara den anställas som genom utbildning och erfarenhet har pedagogisk insikt.²²

För att kunna vara pedagogisk ledare och chef, samt medverka till att det pedagogiska arbetet i fritidshemmet utvecklas i riktning mot de nationella målen, är det viktigt att rektorn har kunskap om fritidshemmets mål och uppdrag. Det är viktigt att huvudmannen och rektorn för en återkommande dialog. En sådan dialog kan ge möjlighet till att följa upp och säkerställa att arbetet i fritidshemmet har sin utgångspunkt i skollagen och de läroplaner som gäller för fritidshemmet.

I huvudmannens roll ingår även att se till att rektorn ges förutsättningar att få inblick i och kunskap om arbetet i fritidshemmet. Rektorns kunskaper om arbetet är viktiga för att kunna kommunicera med medarbetarna om mål och visioner för verksamheten, fånga upp sådant som behöver utvecklas samt föra en dialog om lärandemiljön. Ett aktivt och nära ledarskap ger rektorn förutsättningar att observera att verksamheten utvecklas i riktning mot de nationella målen. Huvudmannen kan till exempel skapa möjligheter för rektorer att lära kollegialt av och med varandra samt genomföra kompetensinsatser utifrån rektorns behov.

¹⁹ 2 kap. 8 b § skollagen.

²⁰ 4 kap. 3–5 §§ skollagen.

²¹ 2 kap. 9 § skollagen.

²² 2 kap. 11 § skollagen.

Utifrån resultatet av dialogen kan rektorn vidta lämpliga åtgärder för att utveckla verksamheten. Genom dialogen kan huvudmannen exempelvis också få kännedom om hur fritidshemmets förutsättningar påverkar verksamhetens kvalitet och vilka åtgärder som är lämpliga att sätta in för att göra det möjligt att arbeta i riktning mot de nationella målen.

En planering för kompetensförsörjning (det allmänna rådet 5)

Personalens utbildning och kompetens har stor påverkan på kvaliteten i fritidshemmet. Behöriga och legitimerade lärare i fritidshem kan leda och utveckla arbetet i enlighet med skollagen och de läroplaner som gäller för fritidshemmet samt omsätta kunskaper om aktuell forskning i praktiken.

Det är huvudmannens ansvar att se till att det finns lärare i fritidshem i sådan omfattning att dessa kan bedriva och ansvara för undervisningen i fritidshemmet.²³ För att tillgodose behovet av lärare i fritidshem är det viktigt att ha en planering för kompetensförsörjning som handlar om att behålla de lärare i fritidshemmet som redan har en anställning i fritidshemmet, ge övrig personal möjlighet till vidareutbildning och även att prioritera lärare i fritidshemmet vid nyanställningar.

När huvudmannen och rektorn samverkar vid planeringen av kompetensförsörjningen får de en helhetsbild av den utbildning och kompetens som eleverna möter i fritidshemmet, vilket kan bidra till att identifiera vilka kompetenser som behövs för att utveckla undervisningen och verksamheten.

En modell för resursfördelning (det allmänna rådet 6)

Enligt skollagen ska kommunerna fördela resurser till utbildning inom skolväsendet efter elevernas olika förutsättningar och behov.²⁴ Fritidshemmet har, liksom förskoleklassen och skolan, ett kompensatoriskt uppdrag. Det innebär en strävan efter att uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.²⁵ Detta får till följd att verksamheten inte kan utformas på samma sätt i alla fritidshem. Huvudmannen behöver därför använda en modell för resursfördelning som tar hänsyn till att resurstilldelningen kan behöva skilja sig åt mellan olika fritidshem. En sådan modell bör ta hänsyn till socioekonomiska förhållanden, elevernas ålder, personalens kompetens, lokalernas och utemiljöns utformning,

²³ 2 kap. 13 § skollagen.

²⁴ 2 kap. 8 b § skollagen.

²⁵ 1 kap. 4 § skollagen.

elever med annat modersmål än svenska, elever som är i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd samt elevgruppernas sammansättning och storlek.

Huvudmannen och rektorn bör regelbundet göra uppföljningar och utvärderingar av verksamhetens kvalitet. Resultaten av utvärderingarna blir vägledande för hur resurserna fördelas. Resursfördelningen bör ske på ett sådant sätt att den möjliggör en ökad likvärdighet i utbildningen mellan olika fritidshem. Den bör också möjliggöra för verksamheterna att leva upp till sitt kompensatoriska uppdrag. En aktiv resursfördelning kan bidra till att motverka segregationens negativa effekter.²⁶

Huvudmannen bör kunna redovisa på vilket sätt den valda resursfördelningsmodellen förväntas bidra till att utveckla utbildningen i fritidshemmets kvalitet. Det bör framgå hur förhållandena i fritidshemmen har påverkat resursfördelningen och hur huvudmannen har vägt in elevernas förutsättningar och behov.²⁷

²⁶ Skolinspektionen (2014). Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet.

²⁷ Prop. 2013/14:148. Vissa skollagsfrågor, s. 21.

2. Rektorns pedagogiska ledarskap

Aktuella bestämmelser

De allmänna råden som kommenteras i det här avsnittet utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.²⁸

Allmänna råd

I Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:xx) om fritidshem finns följande allmänna råd i avsnittet 2 *Rektorns pedagogiska ledarskap*.

Rektorn bör

1. organisera verksamheten så att personalen i fritidshemmet ges utrymme att planera, följa upp och utveckla utbildningen,
2. föra en dialog med personalen i fritidshemmet om det dagliga arbetet samt om hur verksamheten kan bidra till ökad måluppfyllelse för eleverna,
3. organisera verksamheten så att den stödjer samarbetsformer och erfarenhetsutbyten mellan personalen i fritidshemmet, förskoleklassen och skolan för att på så sätt kunna skapa ett helhetsperspektiv på elevens utveckling, lärande och utbildning,
4. ta hänsyn till vårdnadshavares olika möjligheter att delta i och påverka verksamheten genom att se till att det finns olika former för information och inflytande, samt
5. utifrån fördelade resurser från huvudmannen anpassa gruppstorlek, personaltätthet och grupp sammansättning så att fritidshemmet kan uppfylla sitt nationella uppdrag, och då väga in faktorer såsom

²⁸ 2 kap. 9–10 §§, 3 kap. 3 §, 4 kap. 12–14 §§ och 14 kap. 9 § skollagen, del 4 fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, del 4 fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, samt del 4 fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

- elevernas ålder,
- personalens kompetens,
- lokalernas och utemiljöernas utformning,
- elever med annat modersmål än svenska,
- elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd,
- kontinuitet i elev- och personalgruppen, samt
- elevernas närvarotider.

Kommentarer

Det här avsnittet handlar om rektorns pedagogiska ledarskap för fritidshemmet.

Utrymme att planera, följa upp och utveckla utbildningen (det allmänna rådet 1)

Det är rektorns ansvar att se till att personalen i fritidshemmet kan arbeta i riktning mot de nationella målen för fritidshemmet. Rektorn behöver därför skapa tid och utrymme för personalen i fritidshemmet att, enskilt och tillsammans med arbetslaget, kontinuerligt planera, följa upp och anpassa undervisningen. Det kan vara en fördel att särskilja kontinuerligt planeringsarbete, utveckling av verksamheten och kompetensutveckling. Rektorn kan skapa tid och utrymme för planering genom att till exempel avsätta tid i schemat för planering och kompetensutveckling innan övriga uppdrag under skoldagen läggs in. Rektorn kan också avsätta mer planeringstid under en period för till exempel verksamhetsutveckling. Det är också positivt om planeringstiden möjliggör kollegialt utbyte med personal från andra fritidshem.

Rektorn bör se till att planeringstid ges över hela läsåret och att innehållet i skolenhetens eller förskoleenhetens gemensamma planerings- och studiedagar även tar hänsyn till fritidshemmets uppdrag. Det kan handla om att personalen i fritidshemmet får tid att förbereda sin verksamhet inför uppstarten av läsåret eller inför lov.

Det är också betydelsefullt att rektorn ser till att planeringstiden för fritidshemmets verksamhet inte påverkas negativt av att personalen i fritidshemmet har uppdrag i förskoleklassen eller skolan.²⁹ I de fall då personalen i fritidshemmet även tjänstgör i förskoleklassen eller skolan behöver rektorn skapa utrymme för att ställa om

²⁹ Andersson, B., 2013, *Nya fritidspedagoger. I spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer*, Umeå: Umeå universitet, ss. 116, 161 och 166.

mellan de olika uppdragen. Det är nödvändigt för att personalen ska kunna ta emot eleverna på ett välkomnande och strukturerat sätt när fritidshemmets verksamhet tar vid.

Dialog med personalen i fritidshemmet (det allmänna rådet 2)

Forskning för skolan, som Skolverket anser även är relevant för fritidshemmet, visar att vid sidan av lärarnas kompetens och förmåga är ett kvalificerat ledarskap bland det viktigaste för att ge eleverna en bra utbildning.³⁰ För att kunna leda personalen behöver rektorn skaffa sig god kännedom om undervisningen och vilka mål utvecklingen av verksamheten ska inriktas mot.³¹ Rektorn kan till exempel skaffa sig kännedom genom samtal med personalen, besök i verksamheten samt genom att medverka vid planeringar och fortbildningar.

Rektorn bör föra en dialog med personalen i fritidshemmet om det dagliga arbetet och om hur undervisningens kvalitet kan utvecklas. Genom dialogen får rektorn insikt i verksamheten och möjlighet att ge personalen adekvat återkoppling och stöd i deras arbete. Utveckling av utbildningen kan ske genom att rektorn kontinuerligt följer upp att planeringen riktas mot uppdraget att stimulera elevernas utveckling och lärande.³² Utveckling av utbildningen kan också ske när rektorn styr arbetet så att regelbunden uppföljning sker utifrån uppsatta mål och att utbildningens kvalitet utvärderas utifrån utbildningens syfte.

En organisation som stödjer ett helhetsperspektiv på elevens utveckling, lärande och utbildning (det allmänna rådet 3)

Det är rektorns ansvar att skapa en organisation som gör det möjligt för fritidshemmet, förskoleklassen och skolan att samarbeta och utbyta erfarenheter. På så sätt skapas förutsättningar för att kunna utveckla en helhetssyn på elevens behov, utveckling och lärande. En helhetssyn innebär bland annat att utgå från att lärandet sker i alla situationer under hela dagen.³³ Det ger också goda förutsättningar för fritidshemmet att skapa en trygg och god miljö för eleverna. I samarbetet är det väsentligt att rektorn skapar förutsättningar för ömsesidighet och jämbördighet mellan olika personalkategorier, där eleven står i fokus.

För att skapa samverkan mellan personalen i fritidshemmet, personalen i förskoleklassen och personalen i skolan är det viktigt att rektorn ser till att det finns en

³⁰ Skolinspektionen, 2010, *Framgång i undervisningen. En sammanställning av forskningsresultat som stöd för granskning på vetenskaplig grund i skolan*, s. 12.

³¹ Skolinspektionen, 2010, *Kvalitet i fritidshem*, Kvalitetsgranskning, s. 19, 2018 *Undervisning i fritidshemmet*, kvalitetsgranskning, s. 21

³² Skolinspektionen, 2018, *Undervisning i fritidshemmet*, s. 6.

³³ Rohlin, M. (red.), 2013, *Meningsskapande fritidshem*, Lund: Studentlitteratur, s. 24.

gemensam och strukturerad planeringstid för berörda lärare och övrig personal. Under en sådan gemensam tid finns det tillfällen att utbyta erfarenheter och utveckla formerna för samarbetet. Personalen får också möjligheter till inblick i varandras verksamheter.

Om en elevs behov av särskilt stöd utreds i fritidshemmet, förskoleklassen eller skolan kräver det ett samarbete mellan verksamheterna, så att personalen får förutsättningar att beakta samtliga omständigheter för eleven. Detta gäller även om verksamheterna har olika huvudmän.³⁴ När extra anpassningar eller särskilt stöd utarbetas för en elev i fritidshemmet bör stödinsatserna anpassas till elevens specifika behov utifrån fritidshemmets miljö.

Det finns bättre förutsättningar för personalen i fritidshemmet att stödja eleverna på ett framgångsrikt sätt om de får möjlighet att delta i utformningen av skriftliga individuella utvecklingsplaner och åtgärdsprogram för eleverna. Personalen i fritidshemmet kan då bidra med kompletterande perspektiv och erfarenheter av respektive elev i en annan miljö än förskoleklassen eller skolan. Genom att tillföra perspektivet från personalen i fritidshemmet kan rektorn få en helhetsbild gällande elevens utveckling, lärande och utbildning.

Det är också viktigt att rektorn skapar en organisation för erfarenhetsutbyte i samband med elevernas övergång från förskolan till någon av de obligatoriska skolformerna och fritidshemmet. Det framgår av de läroplaner som gäller för fritidshemmet att skolan och fritidshemmet ska sträva efter att nå ett förtroendefullt samarbete med förskolan samt att personalen ska utbyta kunskaper och erfarenheter med den personal som arbetar i förskolan i samband med övergångar från förskolan till fritidshemmet.³⁵ För många 5–6-åringar som börjar i förskoleklassen blir fritidshemmet det allra första mötet med skolan. Rektorn kan exempelvis skapa tydliga rutiner för fritidshemmets roll och ansvar vid elevernas övergångar som en del i att stödja samverkan mellan personalen i de olika skolformerna vid övergångar.³⁶

³⁴ Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 407.

³⁵ Avsnitt 2.5 Övergång och samverkan i förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan i förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall samt avsnitt 2.5 Övergång och samverkan i förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

³⁶ Läs mer om hur arbetet med övergångar mellan skolformer kan bedrivas i Skolverkets utvärdering av myndighetens insatser samt implementeringen av läroplansdelen för fritidshemmet. Skolverket (2018). Nya läroplansdelar för fritidshemmet och förskoleklassen. s. 55.

Olika former för information och inflytande (det allmänna rådet 4)

Rektorn har ansvar för att formerna för samarbete mellan skolan och hemmen utvecklas och att vårdnadshavarna får information om fritidshemmets mål och sätt att arbeta.³⁷

I de fall som fritidshemmet, förskoleklassen och skolan har ett gemensamt forum för samråd är det av vikt att ha rutiner för att säkerställa att den information och de frågor som tas upp i forumet handlar om alla tre verksamheterna.

Forum för samråd har två syften. Det ena är att vara en arena för att ge vårdnadshavare möjlighet att föra fram förslag och synpunkter i olika frågor.³⁸ Det andra syftet är att ge information om kommande beslut i frågor som kan påverka eleverna och som kan vara av intresse för vårdnadshavarna.

För att ge alla vårdnadshavare tillfälle att ta del av information och utöva sitt inflytande är det viktigt att denna möjlighet ges i olika former. Möjliga arenor och metoder för informationsutbyte och dialog med vårdnadshavarna kan vara föräldramöten, informationsbrev, enskilda samtal eller öppet hus i verksamheten. I gemensamma forum ska inte frågor som berör enskilda elever, vårdnadshavare och personal behandlas. När vårdnadshavarna lämnar och hämtar sina barn kan det också finnas möjlighet till informationsutbyte.

Gruppstorlek, personaltäthet och grupp sammansättning (det allmänna rådet 5)

I fritidshemmets verksamhet bedrivs elevernas utbildning i grupp. Det innebär att eleverna lär och utvecklas i samspel med både andra elever och med personalen i fritidshemmet. De avvägningar som rektorn gör när det gäller elevgruppernas storlek och sammansättning samt personaltätheten ska alltid ske med utgångspunkt i vad som är lämpligt med hänsyn till elevernas behov.

Det finns inte någon bestämd gruppstorlek, grupp sammansättning eller personaltäthet som är optimal i alla sammanhang. Däremot finns det vissa generella

³⁷ Avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen, avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i förordningen om läroplan för specialskolan samt förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i förordningen om läroplan för sameskolan samt förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall. Del 1 och 2 gäller även för fritidshemmet och därför har Skolverket valt begreppet fritidshem i stället för skola som det står i avsnitt 2.8.

³⁸ Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 314.

faktorer som det är viktigt att rektorn beaktar vid sammansättningen av grupper och avvägningar kring personaltäthet. Dit hör elevernas ålder, personalens kompetens, lokalernas och utemiljöns utformning, elevernas eventuella behov av extra anpassningar eller särskilt stöd, förekomsten av elever med annat modersmål än svenska, kontinuiteten i elev- och personalgruppen samt elevernas närvarotider.

I forskning för förskolan framgår att antalet barn kan ha betydelse för val och bortval av målområden och arbetssätt.³⁹ Skolverket bedömer att detta är relevant även för fritidshemmet där antal elever också kan ha betydelse för val och bortval av mål i läroplanen och arbetssätt. Med stora elevgrupper kan lärarna se sig tvingade att styra både elever och innehåll.⁴⁰ Det kan riskera att begränsa elevernas inflytande och delaktighet i verksamheten. Stora grupper försvårar också personalens möjligheter till att kunna skapa och upprätthålla goda relationer med alla elever i fritidshemmet.⁴¹

I forskning för förskolan, som Skolverket bedömer även är relevant för fritidshemmet, framkommer att i grupper med färre barn blir det lättare för barnen att komma till tals och bli uppmärksammade.⁴²

I arbetet att uppfylla fritidshemmets nationella uppdrag kan rektorn belysa om fritidshemmet har lämplig gruppstorlek, personaltäthet och gruppammansättning genom att till exempel söka svar på följande frågeställningar:

- Får eleverna förutsättningar att utveckla goda kamratrelationer samt känna tillhörighet och trygghet i elevgruppen?
- Ges möjlighet för personalen att skapa goda relationer med eleverna och hantera antalet relationer i gruppen?
- Ges förutsättningarna för ett grupporienterat arbetssätt?
- Tillgodoses elevernas säkerhet och ges personalen möjlighet att ha en god uppsikt över gruppen?
- Ger gruppstorleken, personaltätheten och gruppammansättningen förutsättningar för personalen att arbeta med elevers delaktighet?

³⁹ Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning*, 9.

⁴⁰ Ludvigsson & Falkner 2019, *Fritidshemmet – ett gränsland i utbildningslandskapet*, s.19.

⁴¹ Jonsson, K. & Lillvist, A. (2019). Promoting social learning in the Swedish leisure time centre. *Education Inquiry*, 10(3), s. 253.

⁴² Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning*, s. 8.

Referenser

Lagar

Skollagen (2010:800)

Förordningar

Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet

Förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall

Förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall

Förarbeten

Regeringens proposition 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap valfrihet och trygghet.*

Regeringens proposition 2013/14:148 Vissa skollagsfrågor.

Statens offentliga utredningar

SOU 2020:34 Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg.

Övrigt

Andersson, B., (2013), *Nya fritidspedagoger. I spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer*, Umeå: Umeå universitet.

Barnombudsmannen, ”Prövning av barnets bästa, Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner”.

Jonsson, K. & Lillvist, A. (2019). Promoting social learning in the Swedish leisure time centre. *Education Inquiry*, 10(3) ss. 243-257. DOI:

10.1080/20004508.2019.1571358.

<https://doi.org/10.1080/20004508.2019.1571358> [hämtad 2023-01-23]

Ludvigsson & Falkner (2019), *Fritidshemmet – ett gränsland i utbildningslandskapet.*

Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning*, 9. <https://doi.org/10.7577/nbf.1012> [hämtad 2023-01-23]

Rohlin, M. (red.), (2013), *Meningsskapande fritidshem*, Lund: Studentlitteratur.

Skolinspektionen, (2010), *Framgång i undervisningen. En sammanställning av forskningsresultat som stöd för granskning på vetenskaplig grund i skolan*,

Skolinspektionen, (2010), *Kvalitet i fritidshem*, Kvalitetsgranskning.

Skolinspektionen (2014). Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet.

Skolinspektionen, (2018), *Undervisning i fritidshemmet*.

Skolverket (2022) Fritidshemmet – Ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del

Skolverket (2018) Nya läroplansdelar för fritidshemmet och förskoleklassen. En utvärdering av Skolverkets insatser samt implementeringen av läroplansdelen för fritidshemmet